

Драгана Поповић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
dragana.popovic@ff.uns.ac.rs

Dragana Popović
University of Novi Sad
Faculty of philosophy
dragana.popovic@ff.uns.ac.rs

НЕКЕ ОСОБЕНОСТИ ПРЕФИКСАЛНЕ ПЕРФЕКТИВИЗАЦИЈЕ У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

SOME FEATURES OF PREFIXAL PERFECTIVIZATION IN RUSSIAN AND SERBIAN

У руском и српском језику постоје глаголи који перфективне корелате граде од различитих основа, нпр. *стрелять: рас-стрелять* и *вы-стрелить / сїрељаїи: њо-сїрељаїи* и *їро-сїрелиїи*. Како показују примери, перфективни корелат може имати основу која се разликује од исходишног имперфективног симплекса. У раду се дата проблематика разматра са синхронијског и дијахронијског аспекта.

Кључне речи: руски језик, српски језик, глаголски вид, префиксација, перфективизација.

In Russian and Serbian there are verbs whose perfective counterparts are formed from different stems, e. g. *стрелять: рас-стрелять* and *вы-стрелить / сїрељаїи: њо-сїрељаїи* and *їро-сїрелиїи*. As the examples show, a perfective counterpart can use a different stem than its input imperfective simplex. The paper discusses synchronic and diachronic approaches to this problem.

Key words: Russian, Serbian, verbal aspect, prefixation, perfectivization.

1. Увод. Иако је литература посвећена категорији глаголског вида веома богата, истраживачи и даље откривају недовољно расветљене појаве у овој области, а на једну од њих указује В. А. Плунгјан (в. Плунгян 2015; 2017). У питању су особености префиксалне перфективизације у руском језику чиме су обухваћене и област творбе речи и област категорије вида, будући да „префиксација у глаголском систему није само проблем деривације, већ и аспектолошки проблем” (Матијашевић 2000: 656).

Како примећује В. А. Плунгјан (2015: 208–209; 2017: 178–179), при перфективизацији се у својству творбене основе у руском језику обично појављују немотивисани глаголи који постоје и у виду самосталних лексема-симплекса,¹ нпр. *гладитъ* — *разгладитъ*, *даѣ* — *раздаѣ*. Дати глаголи су најчешће имперфективни и много ређе перфективни (нпр. *даѣ*, *деѣ*, *лечѣ*, *лишитъ*, *паѣ*, *сестъ*, *статъ*),² али у оба случаја они чине компоненту свог префиксалног корелата, која и обједињује оба елемента творбеног пара. Међутим, неки симплекси имају две групе перфективних префиксалних корелата од којих једна обухвата глаголе грађене од творбене основе свршеног вида, а друга глаголе настале од основе несвршеног вида. Типичан пример ове појаве у руском језику је глагол *стреляѣ* чији се префиксални корелати граде како од имперфективне (нпр. *расстреляѣ*), тако и од перфективне основе (нпр. *выстрелитъ*) која је везана будући да у савременом руском језику нема перфективног симплекса **стрелитъ*. Тако се нпр. перфективни елемент творбеног пара *стреляѣ* — *выстрелитъ* (који би се чак могао сматрати и видским) разликује по основи од свог имперфективног корелата. Двострука основа („двухосновность“) резултат је нестанка перфективног симплекса **стрелитъ* којег је потиснуо један од његових префиксалних корелата, такође свршеног вида, па је дошло до унификације основног творбеног модела „имперфективни симплекс — префиксални перфективни глагол“.³ У савременом руском језику поменуте црте својствене су глаголима: *глотатъ* / =⁴*глотитъ* (уп. *сглотатъ* и *проглотитъ*), *кусатъ* / =*куситъ*

¹ Под симплексима се имају у виду „глаголы с непроизводной основой, без префиксов и суффиксов“ (Плунгян 2017: 171). Реч је о глаголима као простим речима (простим глаголима): „Просте речи сачињавају основни и најстарији лексички фонд, а њихов број је коначан“ (Драгићевић 2007: 188). Просте речи дефинишу се и као оне које имају просту основу, тј. основу равну корену (Пипер — Клајн 2013: 219).

² Перфективни симплекси сматрају се историјском аномалијом, иако постоје у свим словенским језицима, при чему се њихов списак подудара само делимично (Плунгян 2017: 171). У вези с тим занимљиво је да српске глаголе *даѣ*, *деѣ* (првобитно имперфективни) И. Грицкат (1957–1958: 66, 72, 96–97, 105, 109–110) сврстава у двовидске, док глаголе *леѣ*, *сесѣ* и *сѣѣ* разматра као оне који су данас несумњиво перфективни, али показују „знаке имперфективности, морфологисане или само контекстуалне“ што их ипак не чини двовидским. Осврћући се на двовидске глаголе у општесловенској перспективи, ауторка говори о слабо израженој двоаспектности глагола *даѣ*, са траговима и у староруском, и *деѣ*, који је такође двовидски у староруском, те наводи да се видска колебања (преласци из једног вида у други) примећују у многим словенским глаголима, па и у старим попут *леѣ*, *сесѣ*, *ѣсѣ*, *лиѣ*.

³ За српски језик карактеристичне су везане основе од глагола кретања. Реконструкција ранијег стања у српском језику, на основу руског система глагола кретања, сведочи о упрошћавању српског система датих глагола. Трагови ранијег стања сачували су се у префиксалним глаголима, нпр. *ѣо-неѣ*, *од-неѣ*, *ѣри-неѣ*, *ѣре-неѣ*, *до-весеѣ*, *од-весеѣ* (в. Матијашевић 1985; Гусева — Попович 2012: 274–275, 285). У наведеним префиксалним глаголима у својству основа сачували су се ранији глаголи *несѣ* и *весеѣ*; уп. рус. *нести* — *носитъ*, *вести* — *водитъ*, *везти* — *возитъ* и срп. **несѣ* — *носиѣ*, **весеѣ* — *водиѣ*, **весеѣ* — *возиѣ*. Међутим, овде су оба члана пара несвршеног вида. О везаним основама в. у Клајн 2002: 242–244.

⁴ Ознака за везану основу.

(уп. *покусать* и *откусить*), *менять* /=*менить* (уп. *променять* и *заменить*), *ронять* /=*ронить* (уп. *разронять* и *выронить*), *стрелять* /=*стрелить*⁵ (уп. *расстрелять* и *застрелить*).⁶

Полазећи од постојећих резултата, у овом раду се дата проблематика разматра у руском и српском језику. У анализи се креће од већ установљеног списка руских глагола, те се у односу на дати еталон утврђује инвентар у српском језику. Анализирају се глаголи *глотать*, *кусать*, *менять*, *ронять*, *стрелять* (рус.) и *џуџаџи*, *кусаџи*, *мењаџи*, *рониџи*, *сџрељаџи* (срп.), као и њихови перфективни корелати, при чему централно место заузимају глаголи *стрелять* и *сџрељаџи*, будући да је реч о типичним представницима издвојене групе глагола. У складу с наведеним, пореде се семантичка, творбена и аспектска обележја издвојених руских и српских глагола с освртом на њихов историјски развој, а с циљем уочавања могућих закономерности везаних пре свега за категорију глаголског вида.

2. Анализа. У односу на садржај списка руских глагола стање у српском језику овако изгледа: *џуџаџи* /= \emptyset (*џроџуџаџи*), *кусаџи* /=*кусиџи* (уп. *џокусаџи* и *окусиџи*), *мењаџи* /=*мениџи* (уп. *измењаџи* и *џромениџи*), *рониџи* /=*рањаџи* (уп. *изрониџи* и *израњаџи*), *сџрељаџи* /=*сџрелиџи* (уп. *џосџрељаџи* и *џросџрелиџи*). Наведено показује да се два језика добрим делом подударају по линији заступљености имперфективних симплекса; уп. *глотать* / *џуџаџи*, *кусать* / *кусаџи*, *менять* / *мењаџи*, *стрелять* / *сџрељаџи*. Будући да су према почетној поставци у руском језику све везане основе остаци несталих перфективних симплекса, могло би се очекивати да се два језика подударају и у овом сегменту. Међутим, у савременом српском језику не постоји аналогон руске основе =*глотить*, а чланови пара *рониџи* /=*рањаџи*, гледано на форму слободне лексеме и везане основе, размештени су обрнуто у односу на ситуацију у руском језику. Поред тога, од везане основе =*рањаџи* префиксацијом не настају перфективни већ имперфективни глаголи, нпр. *зарањаџи*, *израњаџи*, *урањаџи* (в. табелу 1).

⁵ Говорећи о везаној основи =*стрелить*, В. А. Плунгјан (2015: 209) напомиње да је у староруском језику постојао перфектив *стрѣлити*, те да се глагол *стрелить* може срести у текстовима аутора XIX и XX века где има функцију имитације народског говора. Аутор указује и на то да се трагови глагола *ронить* могу наћи у текстовима представљеним у *Националном корџусу руског језика*.

⁶ Аутор напомиње да би се овом списку могао додати и пар *ломать* / (=)*ломить* (уп. *взломать* и *надломить*) у којем се друга основа не може у потпуности сматрати везаном, иако показује тенденцију преласка у дату групу, као и парови *бросить* / *бросать* (нпр. *отбросить* и *подбросать*) и *хватить* ('получить, принять') / *хватать* (нпр. *прихватить* и *расхватать*), будући да се они од глагола типа *стрелять* разликују само по томе што перфективни симплекс (још) није потиснут неким префиксалним перфективом насталим од основе свршеног вида (нпр. *выбросить* или *схватить*). У складу с тим се својство перфективизације с две основе може разматрати код највише осам глагола (Плунгјан 2015: 209–211). О пару *упасть* — *падать* в. у Плунгјан 2017: 178.

ТАБЕЛА 1.

Руски језик		Српски језик	
НВ	СВ	НВ	СВ
СТРЕЛЯТЬ	=СТРЕЛИТЬ	СТРЕЉАТИ	=СТРЕЛИТИ
МЕНЯТЬ	=МЕНИТЬ	МЕЊАТИ	=МЕНИТИ
КУСАТЬ	=КУСИТЬ	КУСАТИ	=КУСИТИ
РОНЯТЬ	=РОНИТЬ	РОНИТИ, =РАЊАТИ	Ø
ГЛОТАТЬ	=ГЛОТИТЬ	ГУТАТИ	Ø

Све наведено захтева подробнију анализу која подразумева и осврт на раније фазе развоја двају језика. Може се претпоставити да ће расветљавање представљеног проблема допринети налажењу одговора на шира питања из области глаголског вида.

2.1. Стрелять/=стрелить и стреляти/=стрелити

У дескриптивним речницима савременог руског и српског језика могу се наћи не само глаголи *стрелять* и *сїреляѣѣи* већ и глаголи *стрелить* и *сїрелѣѣи*. По семантичком садржају својих примарних лексема⁷ глаголи *стрелять* и *сїреляѣѣи* не подударају се у потпуности. Примарна лексема *стрелять* ‘производить выстрелы’ — Лучший стрелок, которого удалось мне встречать, *стрелял* каждый день, по крайней мере три раза перед обедом (БАС 1963: 1033–1034) не указује на порекло које је, као и код српског глагола *сїреляѣѣи*, очигледно: првобитно ‘пускать стрелы’, од *стрела* (Фасмер 1987: 774), тј. *strěla (Черных 1999: 209). У речницима српског језика примарна лексема глагола *сїреляѣѣи* једним је делом у складу с управо наведеним: ‘одапињати стрелу из лука, гађати стрелом’ — Виђеће те Срби и војводе, запињаће стреле за тетиве, *сїријељаће* тебе под облаке (РМС 1990/1976: 25)/‘гађати стрелом, одапињући стрелу из лука’ (РСЈ 2007: 1276). Истовремено се примарним сматра и значење ‘гађати из пушке’ — Виђаше ли како *сїријељају* ... како хитро грабљаху капице (РМС 1990/1976: 25)/‘гађати пуцајући ватреним оружјем’ (РСЈ 2007: 1276). Дате руске и српске лексеме су несвршеног вида, међутим, у савременом српском језику глагол *сїреляѣѣи* најчешће се употребљава у значењу ‘убити, погубити за казну (обично из ватреног

⁷ Под термином *лексема* има се у виду јединица мања од речи, тј. реч у једном од својих значења: „Именно лексема, а не слово, является реальной лексической единицей языка, потому что в норме каждое многозначное слово используется в высказывании в каком-то одном из своих значений. В отличие от значения, лексема — многосторонняя единица языка: у нее есть означающее (фонетическая оболочка), означаемое (значение) и синтактика (особенности сочетаемости)“ (Апресян 2003: XXXIII).

оружја); одузети коме живот, лишити кога живота’ — Ја сам ... видео тугу жена којима смо *сїпрїељали* мужеве (РМС 1990/1976: 25)/ ‘убити, погубити за казну (обично из ватреног оружја)’ (РСЈ 2007: 1276) у којем је у речницима означен као перфективан.⁸

Значења у којима глагол *сїпрељати* може бити и имперфективан и перфективан И. Грицкат (1957–1958: 82) прецизира помоћу руских глагола *расстреливать* и *расстрелять*,⁹ *стрелять* и *стрельнуть*,¹⁰ те илуструје примерима: И по том ћеју у будуће сваком на смрт осуђеном у Норвегској главу сећи и само војнике *сїпрељати*¹¹ (импф.); Њезина артиљерија златним куглицама *сїпрїеља*, а далеко носи¹² (импф.); Малају на контрафама оне што су мексиканског цара Максимилијана *сїпрељали*¹³ (пф.).¹⁴

Неподударности везане за категорију вида уочавају се и код глагола *стрелити* и *сїрелии*. Руски перфективни глагол *стрелити* територијално је маркиран и има две лексеме од којих је примарна ‘выстрелить’ — Он замахнувшись палкой, но тут я *стрелил* (БАС 1963: 1027).¹⁵ У чланку *сїрелии* (РМС 1990/1976: 24–25) упућује се на примарно значење глагола *сїпрељати* које се илуструје примером: Нека светлости богови бели чувају те кроз горе ... где зла вила из заседе *сїпрели* и намерника и путника. При томе је уочљиво да је српски глагол *сїрелии* несвршеног вида.

Како указује етимолошка литература рус. *стрелять* (‘бить из огнестрельного оружия по цели’, ‘выпускать пулю, снаряд из ружья или пушки, производя взрыв заряда’, ‘пускать стрелы, камни из лука, пращи и т. п.’) и срп. *сїпрељати* имају заједничко порекло: о.-с.¹⁶ *strělјati, *strěliti (Черных 1999: 208–209). Речници који одражавају стање двају језика у ранијим периодима њиховог развоја дају различите варијанте анализираних глагола. Старословенски облици *стрѣлгати* ‘стрелять’ и *сѣтрѣлгати* ‘стрелять, убивать (из лука)’ означени су као имперфективни (ССл 1994: 631,

⁸ Тврдњу о учесталости употребе секундарног значења глагола *сїпрељати* потврђују и текстови представљени у *Корџусу савременог српског језика* (КССЈ).

⁹ Реч је о преводним значењима глагола *расстрелять* ‘стреляти; осути палбу на кога, шта’ и *расстреливать* ‘стреляти; осипати палбу на кога, шта’ (РСР 1998: 731).

¹⁰ Преводно значење примарне лексеме глагола *стрелять* је ‘пуцати, гађати’, док је ‘убијати пушком’ (‘расстреливать’) једно од његових значења; *стрельнуть* је тренутни глагол према *стрелять* (РСР 1998: 831–832).

¹¹ *Новине Србске*, 1816.

¹² Ф. Мажуранић, *Од зоре до мрака*, 1927.

¹³ С. Сремац, *Лимунација у селу*, 1896.

¹⁴ У списак двовидских И. Грицкат (1957–1958: 80) убраја и глагол *їуцаиш*, еквивалент руског *стрелять*.

¹⁵ Дати глагол је перфективан и у секундарном значењу: ‘застрелить, убить’ — Намеднись наш казак одного [кабана] *стрелил* (БАС 1963: 1027).

¹⁶ Скраћенице које се односе на порекло речи, тј. називе језика преузете су из руских изворника. Оне се задржавају с циљем да се избегну могуће термилошке нејасноће. Уједно оне показују основаност превода на српски језик.

669).¹⁷ Као староруски наводе се облици (др.-русс.) *стрѣляти* (Фасмер 1987: 774), (др.-рус.) *стрѣлити* (Черных 1999: 209) и *стрѣлгати*, *стрѣлити* (Срезневский 1912: 569–570). Облик *стрѣлгати* препознаје се и као рускоцрквенословенски (русс.-цслав.), тј. српскоцрквенословенски (сербск.-цслав.) (Фасмер 1987: 774). Староруски глаголи *стрѣляти*, *стрѣлити* ‘пускати, пустити стрелу, стрелы, но также и о метании огня’ бележе се од XI века, а ново значење ‘стрелять из огнестрельного оружия’, ‘стрельба из него’ добили су после XIV–XV века у вези с појавом ватреног оружја (Черных 1999: 209). Да је у првом случају реч о имперфективном, а у другом о перфективном глаголу јасније се види у одвојеним дефиницијама: *стрѣлгати* ‘пускати стрѣлы, стрѣлять’, ‘стрѣлять при помощи огня’ и *стрѣлити* ‘пустити стрѣлу съ лука, выстрѣлить’ (И мужь Корсунанинъ *стрѣли*, иманемъ Настасъ, напсавъ сице на стрѣлѣ), ‘ранити стрѣлоу’ (Срезневский 1912: 569–571).¹⁸ Податак о регионалној маркираности глагола *стрѣлити* садржи речнички извор из XIX века (Даль 1980/1882: 344) у којем се даје општа дефиниција: *стрѣлять*, *стрѣлить* ‘пускати изъ лука стрѣлу; палить, метать пули, ядра изъ всякаго стрѣльнаго, метательнаго оружја’.¹⁹ Ипак уже одређење глагола *стрѣлити* говори о његовој перфективности: *кто-то стрѣлил въ лѣсу* — ‘выстрѣлил’. Перфективност територијално маркираног глагола *стрѣлить* бележи се и у првој половини XX века: без објекта ‘то же, что выстрелить’; с објектом (кого-что) ‘застрелить, убить’ (ТСРЯ 1935–1940).

У основном поткорпусу *Националноѭ корѣуса рускоѭ језика* (НКРЯ) глагол *стрѣлить* појављује се у двадесет два документа од којих се најранији односи на рукописни текст; уп.

И единою приступили войска его ко стрельницам, и был бой обоим крепкий, летяху бо стрелы обоюду, яко дождь. Мстиславец Святополчич хотя *стрѣлить* сквозь оплот и внезапно ударен был от Давыдовых сквозь доску стрелою под пазуху, от чего того ж 12 иулиа в ночи умре.²⁰ [НКРЯ: В. Н. Татищев. История российская в семи томах. Том второй (1750)]

И дружно все приступили войска его ко стрельницам, и был бой с обеих сторон крепкий, ибо летели стрелы с обеих сторон, как дождь. Мстиславец Святополчич, желая *стрельнуть* сквозь ограждение, внезапно ударен был от Давидовых сквозь доску стрелою под пазуху, от чего того ж 12 июля в ночи умер. [Татищев]

¹⁷ Облици глагола дају се упрошћено и италиком чиме није онемогућено указивање на различите варијанте датих глагола које су се појављивале током развоја језика.

¹⁸ Речнички и корпусни материјал представља се у складу с изворима, али се анализирани глаголи наглашавају италиком.

¹⁹ На исти начин дефинишу се и глаголи *стрѣлнута* и *стрѣливати*.

²⁰ Мстиславу же хотящю *стрѣлити*, внезапно ударенъ бысть подъ пазуху стрѣлоу, на заборолѣхъ, сквозь дску скважнею, и сведоша ѿ, и на ту ношь умре. *Пов. врем. лет.*

У делима XIX и XX века глагол *стрелить*, како је већ поменуто, има функцију маркера, нпр.

Так тебя и подкидывает. Нынче весной так-то подошел табун важный, зачернелся. «Отцу и сыну...» — уж хотел *стрелить*. Как она фыркнет на своих на поросят: «Беда, мол, детки: человек сидит», — и затрещали все прочь по кустам. [НКРЯ: Л. Н. Толстой. Казаки (1863)]

— Чего на нее смотрите, товарищ начальник, *стрелите* ее, и все, просто, как о чем-то само собой разумеющемся, сказала шоферка. Потом помолчала и, уже ни к кому не обращаясь, отвечая на свои мысли, задумчиво и убежденно добавила: — Я бы ее *стрелила*! — «*Стрелить*» успеем, — сказал Пантелеев, — а вот посмотреть на нее, что в нашей жизни бывает, это надо! <...> [НКРЯ: Константин Симонов. Так называемая личная жизнь/Четыре шага (1956–1965)]

Текстове с глаголом *стрелить* садржи и историјски поткорпус НКРЯ. Тако је у примеру који следи дати глагол употребљен у форми будућег времена: „один на нас стрѣлу *стрелит*, мы князя и княгиню погубим“ = ‘если кто-нибудь на нас пустит стрелу [*стрельнет*], мы князя и княгиню погубим’. Истовремено је реч и о примеру употребе глагола *стрелять*.

И вскакали, начаша хватати доспѣх, а хотят вятчан *стреляти*. Вятчяны же, пловучи вниз по Волзѣ со князем и со княгинею, и стоячи над князем и над княгинею с копьи {л. 251 об.} и с топоры, и рѣша: «один на нас стрѣлу *стрелит*, мы князя и княгиню погубим». Князь же нача кликати ярославцем и углечаном: «*не стреляйте*», чтобы не *стреляли*. [НКРЯ: Устюжский летописный свод (Архангелогородский летописец) (1500–1525)]²¹

Иако речници савременог српског језика садрже глагол *сїрелиѣти*, у Вук-1 (1966/1818: 799) и Вук-2 (1987/1852: 978) даје се само имперфектив *сїријељайѣти*, а у Даничић (1975/1864: 189) *сїрѣлѣайѣти*. Од речничких извора који бележе ранија стања српског језика о глаголу *сїрелиѣти* сведочи RJA ZU (1956–1958: 737, 739) према којем је примарно значење имперфективног глагола *strijeliti* ‘strijeljati, strijelu iz luka metati ili puštati’ — Aleksen’drъ *strēliti* jemu povele ... i vsi jego nudiše mnogo, da *streliti*. У истом извору се *strijeljati* (*strijelati*) ‘strijelom gađati, metati strijele’ (I načа trubiti i *streľati* iz pušekъ ... ot jutра do poludne) одређује као итератив према им-

²¹ „Под Ярославлем находилась специально отправленная сюда Василием II на судах семитысячная рать, состоявшая из углицких и ярославских княжеских слуг, во главе с ярославским князем Александром Васильевичем Брюхатым. 40 человек вятчан напали на эту рать рано утром, когда все люди еще спали, захватили спящих в шатре князя и княгиню, посадили их в их же собственные суда и поплыли по Волге. Когда воины на берегу проснулись, схватили «доспех» и вздумали открыть стрельбу по вятчанам, последние, «пловучи вниз по Волзе со князем и со княгинею, и стоячи над князем и над княгинею с копьи и с топоры», закричали: «один на нас стрелу стрелит, мы князя и княгиню погубим». Князь также запретил своим воинам стрелять“ (Черепнин).

перфективу *strijeliti*. Истовремено се оба глагола доводе у везу са *strijelati* — A ti oholi (Jove!) ģima (treskovima) oġhevito *strijelaš* zgora.

Историјски гледано, као што је већ поменуто, глаголи *стрелять* и *сїрељаїи* су изведени. Иако је очигледно да су мотивисани именицом *стрела/сїрела*, они се с аспекта савременог стања руског и српског језика могу сматрати симплексима, будући да су њихове најфреквентније лексеме добрим делом изгубиле семантичку везу с мотивном речју од које су настале.²² Дато стање у руском језику одсликава *Словообразовательный словарь русского языка* који садржи творбено гнездо „стрелять“ (Тихонов П 1990: 179) чиме се глагол *стрелять* одређује као немотивисан. Поред тога, глагол *стрелить* се у оквиру овог гнезда бележи као један од суфиксалних деривата: *стрелять* → *стрел-и-ть*. У датом творбеном речнику глагол *стрелить* не наступа у својству мотиватора, а деривати попут *выстрелить*, *застрелить*, *пристрелить* представљени су као резултат префиксално-суфиксалног начина творбе: *стрелять* → *вы-стрел-и-ть*, *стрелять* → *за-стрел-и-ть*, *стрелять* → *при-стрел-и-ть*. Глагол *стрелять* показује високу творбену продуктивност, па тако у творбену парадигму речи непосредно образованих од *стрелять* (првостепени деривати) улазе префективни глаголи настали: 1) префиксалним (*вы-стрелять*, *до-стрелять*, *за-стрелять*, *ис-стрелять*, *на-стрелять*, *об-стрелять*, *от-стрелять*, *пере-стрелять*, *по-стрелять*, *при-стрелять*, *про-стрелять*, *рас-стрелять*); 2) суфиксалним (*стрел-и-ть*, *стрель-ну-ть*); 3) префиксално-суфиксалним (*вы-стрел-и-ть*, *до-стрел-и-ть*, *за-стрел-и-ть*, *от-стрел-и-ть*, *пере-стрел-и-ть*, *под-стрел-и-ть*, *при-стрел-и-ть*, *про-стрел-и-ть*); 4) префиксално-постфиксалним (*до-стрелять-ся*, *на-стрелять-ся*, *от-стрелять-ся*) начином творбе.

Српски глагол *сїрељаїи* одликује се много мањом творбеном продуктивношћу. Глаголи *їосїр(и)ељаїи* и *їросїр(и)елиїи* наводе се као примери префиксалног начина творбе у Клајн (2002: 266, 275). У RHJ (1901: 482) у чланку имперфектива *strijeljati* (‘strijele metati’ — Lasno je iza grma *strijeljati*) дају се перфективни префиксални глаголи *po-strijeljati*, *nad-strijeliti* и префикси *pre-*, *u-*, *za-* (уз *-strijeliti*). Међутим, речници савременог српског језика бележе само глаголе *їосїрељаїи*, *їросїрелиїи*, *одсїрелиїи* и *усїрелиїи* ‘погодити, убити стрелом; убити стрељајући, гађајући ватреним оружјем (пушком, пиштољем и сл.)’, *засїерлиїи* ‘по-

²² Глагол *сїрељаїи* И. Грицкат (1957–1958: 66) одређује као двовидски глагол који се у савременом језику више не осећа као изведен. Полазећи од тога да не треба сврставати у творенице речи које су изгубиле некадашњу мотивацију, те да етимологија не сме бити једини критеријум, И. Клајн (2002: 12–13; 2003: 326) ипак сматра да је реч твореница докле год у њој „постоји макар један део који је недвосмислено везује за коју другу реч“. У складу с тим глагол *сїр(и)ељаїи* наводи се у вези са суфиксом *-аїи* (као пример јотовања) уз напомену да је он великим делом изгубио семантичку везу с именицом *сїр(и)ела*. И М. Спасојевић (2015: 163) *стреляїи* сврстава у мотивисане глаголе са суфиксом *-аїи*.

годити стрелом; погодити, убити ватреним оружјем, устрелити’, ‘бацити, пустити стрелу’ (РСЈ 2007: 417–418) који се ређе употребљавају.²³

Све наведено наводи на неколико претпоставки. Ако се пође од чињенице да су анализирани глаголи првобитно мотивисани именицом *стрела/сїрела*, може се закључити да су *стрелять* и *сїреляйѝи* изведени суфиксом *-а-* (*стрела* → *стрел-я-ть* / *сїрела* → *сїрель-а-йѝи*), а *стрелить* и *сїрелийѝи* суфиксом *-и-* (*стрела* → *стрел-и-ть* / *сїрела* → *сїрел-и-йѝи*).²⁴ Приступ по којем је овде реч о глаголу изведеном од глагола отвара питање смера деривације.²⁵ Очигледно је да је у случају глагола *стрелять* и *стрелить* на избор смера деривације, представљеног у поменутом творбеном речнику, утицало подређено место глагола *стрелить* у савременом руском језику: *стрелять* → *стрел-и-ть*. Имајући у виду да је овде реч о имперфективном и перфективном глаголу, могло би се говорити и о видском пару *стрелять* — *стрелить*, а како примећује И. Клајн (2003: 324) код видских парова није увек могуће одредити смер извођења јер су оба члана равноправна, па граматичари и лексикографи најчешће глаголе на *-нуйѝи* одређују као перфективизације (нпр. *дирнуйѝи* према *дирайѝи*), а све остале суфиксалне облике као имперфективизације (нпр. *скуйѝайѝи* према *скуйѝијѝи*). Међутим, у српском језику и глагол *сїреляйѝи* (у примарном значењу) и глагол *сїрелийѝи* су имперфективни, док је секундарна лексема глагола *сїреляйѝи* двовидска. Очигледно је да је овде реч о неједнакости вида у разним периодима језичке историје. Двоаспектност секундарне лексеме *сїреляйѝи* може се објаснити тиме да су данашњи двовидски глаголи пореклом или имперфективни или двовидски (од тренутка када се могу пратити), будући да двоаспектност не настаје из перфективности; процеси се крећу „од имперфективности ка двоаспектности, или ретко — а свакако увек преко двоаспектности — и даље, ка коначној перфективности“ (Грицкат 1957–1958: 97–98). Уосталом при-

²³ Текстови у КССЈ садрже облике *усїрелийѝи* (10), *усїрелио* (29), *усїрелила* (5), *усїрели* (17). Глагол *засїрелийѝи* појављује се само једанпут и то у облику *засїрели*.

²⁴ Према руској литератури афикси *-ть*, *-ти* и *-чь* су инфинитивни суфикси и у складу с тим се представљају одвојено од суфикса за грађење глагола. У домаћим граматицама говори се о инфинитивном наставку *-йѝи* који се, како уочава И. Клајн (2003: 322–323), најчешће не наводи са суфиксом. Аутор примећује да се овакво раздвајање суфикса и наставка не примењује код других врста речи, те да би оно код глагола било оправдано, ако би се полазило не само од инфинитива већ и од презента: „Али ако граматичари већ одређују суфиксе само на основу инфинитива, онда је најбоље и наводити их онако како се они стварно јављају, без вештачког одсецања завршног *-йѝи*“.

²⁵ Поредити историјску и синхронијску анализу, Ј. А. Земска (Земская 2006: 7–8) напомиње да при синхронијској анализи одредити мотивисану и мотивну основу значи утврдити која је од њих једноставнија по форми и по смислу. На пример, са становишта синхронијске анализе именица *зонтик* је мотивисана речју *зонт*, будући да је сложенија по форми (садржи суфикс *-ик*; уп. *дом* : *дом-ик* = *стол* : *стол-ик*) и по смислу (суфикс *-ик* уноси у значење компоненту ‘мали’). Дијахронијска или историјска анализа показује да је реч *зонтик* старија од речи *зонт*, јер води порекло од холандског *Zonnedek*. Међутим, елемент *-ик* почео се доживљавати као деминутивни суфикс, док се именица *зонт* престала сматрати деминутивном.

марна лексема глагола *сїрељаѣи* сведочи о датом процесу. Будући да је реч о глаголу чија двоаспектност није потпуна, јасно је да је дошло до издавања значења које је постало двоаспектно.²⁶ А творбена непродуктивност глагола *сїрељаѣи* у складу је с тврдњом да до померања вида у глаголу долази због немогућности префиксирања или несклоности језика да врши префиксацију (Грицкат 1957–1958: 118).²⁷

Дакле, према консултованим изворима српски глагол *сїрелиѣи* је несвршеног вида, док се перфективност руског глагола *стрелить* бележи најпре у староруском језику. Нема података о првобитној перфективности општесловенских облика.

2.2. Менять/=менить и мењати/=менити

Дескриптивни речници савременог руског језика бележе имперфективни глагол *менять*, а речници српског језика имперфектив *мењаѣи*²⁸ и двоаспектни глагол *мениѣи*. Чланак *менять* садржи четири лексеме: ‘отдавать что-либо (свое) в обмен на другое, обычно равноценное; обменивать’; ‘замещать одно другим однородным; переменять, заменять’; ‘делать иным, производить перемены, изменения в чем-, ком-либо; изменять’; ‘обменивать более крупный денежный знак на соответствующее количество мелких единиц; разменивать’ (БАС 1957: 841–842). Готово сва ова значења обухваћена су примарном лексемом *мењаѣи* ‘чинити друкчијим у погледу садржине, изгледа, степена и сл.’; ‘уклањати, одстрањивати замењујући другим, новим, смењивати; наизменично употребљавати’; ‘остављати; напуштати замењујући другим, прелазећи из једног у друго; добијати у друкчијем, измењеном виду’ (РМС 1990/1969: 342).

Према етимолошким изворима рус. *менять* и срп. *мењаѣи* имају заједничко порекло: о.-с. **мѣна*. (Черных 1999: 522). У старословенском речнику даје се само имперфектив *мѣнити* ‘менять’ (ССл 1994: 340).²⁹ Као староруски у речницима се наводе облици (др.-русс.) *мѣняти*, *мѣнити* (Фасмер 1967: 600) и *менѣати* ‘обмѣниваться’, *мѣнити* ‘мѣнять, обмѣнивать’ (Срезневский 1902: 241–242).³⁰ Глагол *менять* представља се као имперфективни корелат глагола *из-менить* и еквивалент (сербохорв.) *мијенити* (Фасмер 1967: 600). Глаголи *мѣнять* и *мѣнить* ‘производить обмен, отдавать что-л. в обмен на другое’, ‘заменять, замещать одно другим’, ‘изменять, делать иным’ означени су као имперфективни

²⁶ Из семантички богатијих глагола понекад се метафором или неким другим процесом издавају новија значења која могу постати двоаспектна (Грицкат 1957–1958: 105).

²⁷ О префиксацији као средству граматичке перфективизације в. у Грицкат 1966–1967.

²⁸ Има се у виду примарна лексема.

²⁹ Речник садржи истоимени чланак у којем се наводе значења ‘полагати, считати’ и ‘упомињати’ (ССл 1994: 340).

³⁰ У Срезневский (1902: 241) дају се и чланци *мѣнити* (‘cogitare, putare, dicere’) и *мѣнати* (‘миновати’).

и у СРЈА-18 (2001: 132): Прeжнiе указы подтвeрдитъ, дабы из других уѣздов ружья и пороху и свинцу ... не возили и не продавали и *не мѣнили*. Судеѣи по речничким дефиницијама, глагол *мѣнить* могао би се сматрати свршеним једино у значењу ‘измѣнить, по волѣ государя, мѣстническіе отношенія, вѣлеть считаться выше тому, кто считался ниже, и наоборотъ’ (Даль 1979/1881: 368). Међутим, у текстовима историјског поткорпуса НКРЈА могу се наћи примери употребе глагола *менить* који можда дозвољавају да се говори о контекстуалној перфективности, нарочито ако се узме у обзир окружење које чине глаголи свршеног вида, нпр.

А мне Ивану Васильевичу того церковного села Кудрина и земли и лугов не осваивати, ни жене, ни детем не дати, ми³¹ продати, ни *менить*, ни отдати никому, никотороу хитростью от церкви божииеи не отстаивати, та земля Кудрино село церковное Введенья пречистые богородицы Нового твоего монастыря. [НКРЈА: Докладная грамота И. В. Ошеры Сорокоумова митрополиту Геронтию о взятии им в пожизненное владение у братии митрополичьего Новинского монастыря села Кудрина, Московского у (1486.02.27)]

У српским изворима ранијих периода наводе се имперфективи *мијењати* (Вук-1 1966/1818: 398; Вук-2 1986/1852: 500; RЈAZU 1904–1910: 656) и *мѣниѣи* (Даничић 1975/1863: 103), те двовидски глагол *mijeniti*, који се у књижевним споменицима може потврдити од XIV века (RЈAZU 1904–1910: 655), док се рефлексивни облик *мијењѣиѣи се* означава као перфектив (Вук-2 1986/1852: 500).

Глагол *мењѣиѣи се* И. Грицкат (1957–1958: 77) одређује као двовидски (и у нереклексивној и у рефлексивној употреби)³² када не значи „претварање, промену која се врши на истом предмету (цвет мења боју), већ замењивање нечег једнога другим“. Уз напомену да је имперфективни вид обичан, ауторка се позива на примере перфективности из RЈAZU (који не даје ову ознаку): На Гацкоме *мијењали* здравље, преузели коње пратиоци и врнули кући пјевајући (*измењали* поздраве); Кад сам навршио треће годиште службе, ја сам вас молио ... да ме *мијењѣиѣи* („да *йосѣиѣиѣи* другога кнеза мјесто мене“).³³

Дакле, глагол *мениѣиѣи* (*mijeniti*) одређује се као двовидски како у дескриптивним речницима савременог српског језика ‘изменити, променити, мењати’ (РМС 1990/1969: 341)/ ‘да(ва)ти у замену нешто друго, промени-

³¹ Овако је преузето из НКРЈА.

³² Док РМС (1990/1969: 342–343) бележи двовидске лексеме *мењѣиѣи* ‘давати (дати) у замену за друго, за нешто одговарајуће вредности, размењивати (разменити); траппити’ и *мењѣиѣи се* ‘да(ва)ти (што) за други предмет исте врсте’, у РСЈ (2007: 698) се указује само на биаспектност рефлексивне форме *мењѣиѣи се* ‘(нечим) да(ва)ти један другом (једно другом и сл.) у замену, (из)вршити размену нечега, размењивати се (разменити се), траппити се’.

³³ О истом видском померању може се говорити и код глагола *мењѣиѣи се* када значи извршавање размене с неким, нпр. Ми се сваки дан *мењамо* у дежурству (импф.) и Ја се не бих с њим *мењао* нипошто (пф.) (Грицкат 1958: 77).

ти, мењати, трампити једну ствар за другу' (PCJ 2007: 697), тако и у RJAŽU (1904–1910: 655). Управо наведено одређење илуструје се у РМС перфективном употребом *мениџи*: Седам жена *мијенио* био, а од срца не има порода. И у RJAŽU се дају примери перфективне употребе *мениџи* (*mijeniti*), нпр.: Па се крвна оканише čина, зар горјијем да га дјелом *мијене* ('мијенити што čиме'); Milosti tvoje dar, ki ne bih na zlatu *мијенила* ја nigdar ('мијенити што на čему'); Ima pune četiri godine, kako ti je svijet *мијенио* [тј. babo] ('мијенити свијет, тј. промијенити овај свијет онијем, умријети'). Истовремено се напомиње да је рефлексивни облик *мијениџи се* као дво-видски забележен у трећем издању *Вуковог рјечника*, док у другом издању стоји да је перфективан. Сврставајући *мениџи (се)* у двовидске глаголе, И. Грицкат (1957–1958: 76) такође се осврће на поменућу ситуацију, те наводи да Вуков пример показује имперфективност овог глагола.³⁴ Реч је о томе да се употреба глагола *мијениџи се* илуструје примером: *мијени се* мјесец (Вук-2: 1986/1852: 500). При свему наведеном глагол *мениџи* није маркиран као архаичан у речницима савременог српског језика.

И у овом случају руски творбени речник (Тихонов I 1990: 588–590) одсликава савремено стање руског језика, па су у гнезду „менять“ префиксални перфективни глаголи с основом *-мениџь* (првостепени деривати) представљени као резултат префиксално-суфиксалног начина творбе: *вы-мен-и-џь, за-мен-и-џь, из-мен-и-џь, об-мен-и-џь, от-мен-и-џь, пере-мен-и-џь, под-мен-и-џь, с-мен-и-џь*.³⁵ Творбено гнездо „менять“ садржи и префиксалне перфективе (првостепене деривате) *вы-меняџь, на-меняџь, об-меняџь, пере-меняџь, по-меняџь, про-меняџь, раз-меняџь, с-меняџь* ('произвести обмен') и *за-меняџь* ('начать меняџь')³⁶ што говори о творбеној продуктивности глагола *меняџь*.

У српском језику перфективи се граде првенствено од основе *-мениџи*: *за-мениџи, њро-мениџи, из-мениџи, с-мениџи, од-мениџи, раз-мениџи, њри-мениџи*. Једини префиксални перфективи мотивисани глаголом *мењати* су *из-мењати* и *џо-мењати* (све редом).³⁷ Према И. Грицкату (1958: 66) *мењати* је један од глагола „за које се не може тачно рећи да ли су првобитно глаголска или деноминативна образовања“. Истовремено се у RJAŽU (1904–1910: 655–656) наводи да је глагол *мијенити* изведен од именице *мијена*, док је од његове основе изведен глагол *мијенјати*.

³⁴ Ауторка додаје да је овде ситуација слична као код глагола *мењати (се)* који је књижевнији.

³⁵ Дати речник садржи и гнездо „изменить“ ('предати').

³⁶ Имперфектив *заменяџь* (несов. к *заменить* 'взять, употребить, поставить, назначить взамен другого'; 'занять чье-н. место, став равноценным ему'; 'появиться на смену кому-чџу-н.' Ожегов 1981: 189) представљен је као суфиксална твореница од *заменить*: *заменить* → *замен-я-џь*.

³⁷ У чланку *мијенјати* у RHJ (1901: 679) дају се перфективни глаголи *измијенјати, помииенјати, smiiенјати*.

Анализа је показала да се и овде може говорити о неједнакости вида у разним периодима језичке историје, нарочито када је реч о српским глаголима. Историјски извори сведоче о првобитној имперфективности глагола *менять/мењайи* и *менить/менийи*. Очигледно је да је код српских глагола *мењайи* и *менийи* дошло до померања вида што им омогућује и перфективну употребу. Међутим, све наведено не потврђује почетну претпоставку о перфективности основа *=менить* и *=менийи*.

2.3. Ронять/=ронить и ронити/=рањати

Као што је већ поменуто, у савременом руском језику везана основа је *=ронить*, а у српском *=рањайи*; уп. *ронять/=ронить* (*наронять* и *выронить*) и *ронийи/=рањайи* (*заронийи* и *зарањайи*). Поред тога, у српском језику од основе *=рањайи* префиксацијом не настају перфективи, нпр. *за-рањайи*, *из-рањайи*, *у-рањайи*.³⁸ Наведено показује да је у српском језику место имперфектива заузео облик који би према првобитној поставци требало да буде перфективан, што се види и из морфемског састава датог глагола будући да се он (*ронийи*) завршава на *-ийи/рус. -ить* (уп. *=стрелить/=сйрелийи*, *=менить/=менийи*, *=кусить/=кусиийи*), а не на *-айи/рус. -ать* (уп. *стрелять/сйреляйи*, *менять/мењайи*, *кусать/кусайи*). Дати руски и српски глаголи не подударују се ни семантички, иако оба садрже компоненту која означава кретање према доле. Примарно значење глагола *ронять* је ‘неожиданно, нечаянно выпускать из рук, не удерживать в руках’ (БАС 1961: 1457), а српског *ронийи* ‘пливати испод површине воде, урањати, зарањати’ (РСЈ 2007: 1173).

Савремени речници руског језика бележе регионално маркирани глагол *ронить*, али се у једном случају тврди да је он двовидски (БАС), а у другом да је несвршеног вида, што се илуструје дефиницијом ‘валить, рубить (лес, деревья)’ (МАС 1987: 731). Међутим, и у БАС (1961: 1457) се наводе само дефиниције које говоре о имперфективној употреби датог глагола: ‘валить, словив, подрубив или подкосив’ (*Ронят деревья, волочат их к сплаву, вяжут плоты*); ‘подбивая из оружия, заставлять упасть’; ‘ронять, терять’. Уз последњу лексему ипак је дат контекст у којем је глагол *ронить* употребљен као перфектив: *Летела жар-птица из зеленого сада, да ронила золотое перо около вашего двора — вот тебе и первый след*.

Како указује етимолошка литература *ронять* ‘нечаянно выпускать что-л. из рук’, ‘не удерживать в руках’, ‘давать, позволять упасть’ (свршеног вида су само префиксални глаголи: *уронить*, *заронить* и др.) и с.-хорв. *ронити* (сузе) ‘проливать, лить (слезы)’, ‘размывать’, ‘нырять’

³⁸ И раније поменути пар *ломать/(=)ломить* чине имперфективи, али овде од оба елемента префиксацијом настају перфективни глаголи, нпр. *взломать* и *надломить*. Имперфективност другог члана пара В. А. Плунгјан (2015: 209–210) сматра изузетком, те наводи да се глагол *ломить* у својству синонима *ломать* употребљава готово искључиво у фразеологизмима типа *пар костей не ломит*, *сила солому не ломит*.

имају заједничко порекло: о.-с. *roniti; ст.-сл. и др.-рус. само *ронити* и с префиксима (најчешће *из-*, али и *поронити* ‘уронити’, ‘опрокинут’). Форма *роняѣ* бележи се у речницима од 1771. године (Черных 1999: 122). Глагол *роняѣ* се у Фасмер (1987: 501) наводи у чланку *ронитѣ*, као и др.-руск. *изронити* ‘уронити’, сербск.-цслав. *изронити* ‘пролит’; сербохорв. *ронити* ‘нырять, проливать’. У Даль (1980/1882: 103) се уз глаголе *роняѣ* и *ронитѣ* даје дефиниција ‘повалитъ, броситъ, датъ упасть, опуститъ’. При томе је глагол *ронитѣ* маркиран територијално, професионално или као архаичан (сѣв. *ронитѣ лѣсъ* — ‘рубить съ корня, валить’; волж. касп. *ронитѣ паруса* ‘опускати, отрочитъ подъемну, дрокъ’, морс. ‘отдати фаль’; арх. *траву ронитѣ* — ‘коситъ’).

Имперфективност глагола *ронити* (у различитим значењима) потврђује се у Вук-1 (1966/1818: 732), Вук-2 (1987/1852: 893) — Тиха вода брије *рони*, RJAZU (1955: 159) у значењима ‘*rušiti*’, ‘*padati*’, ‘*sipati*, *plakati*’, ‘*plivati pod vodom*, *noriti*’.

Иако глагол *ронитѣ*, како показују етимолошки извори, води порекло од општесловенског *roniti, на његов статус утицала је чињеница да се он у књижевном руском језику данас не употребљава самостално. У складу с тим у творбеном гнезду „*роняѣ*“ (Тихонов II 1990: 49) наводи се регионално маркирани глагол *ронитѣ*, али не као мотиватор префиксалних глагола с основом *-ронитѣ*. Ти глаголи представљени су као деривати глагола *роняѣ* настали суфиксално-префиксалним начином творбе (првостепени деривати): *вы-рон-и-тъ*, *за-рон-и-тъ*, *об-рон-и-тъ*, *про-рон-и-тъ*, *с-рон-и-тъ*, *у-рон-и-тъ*. Перфективни префиксални првостепени деривати имперфектива *роняѣ* су: *на-роняѣ*, *по-роняѣ*, *раз-роняѣ*. Међутим, историјски гледано може се закључити да је глагол *роняѣ* настао од глагола *ронитѣ*, а не обрнуто. Тако се у српском језику глагол *ронити* употребљава самостално, а основа *=рањайи* је везана. Поред тога, као што је већ помињано, префиксални корелати с основом *=рањайи* остају имперфективни: *за-рањайи*, *из-рањайи*, *од-рањайи*, *йод-рањайи*, *у-рањайи*.³⁹ Префиксалне глаголске лексеме с основом *-ронити* су перфективне: *за-ронити*, *из-ронити*, *од-ронити*, *йод-ронити*, *у-ронити*.

Анализа није потврдила претпоставку да је основа *=ронитѣ* остатак несталог перфективног глагола *ронитѣ*, будући да је он у консултованим изворима забележен као имперфектив, у једном случају као двовидски глагол, док ниједном није означен као глагол само свршеног вида. У прилог тврдњи о првобитној имперфективности *ронитѣ* говори и српски глагол *ронити* код којег није долазило до померања вида. Поред тога, у етимолошкој литератури као исходишни наводи се облик *roniti.

³⁹ У RИJ (1901: 353) даје се перфектив *pod-roniti* и префикси *и-*, *за-*, те имперфектив *od-ranjati* и префикс *за-*.

2.4. Кусать/=кусить и кусати/=кусити

Према дефиницијама дескриптивних речника формални еквиваленти *кусать* и *куса̑ти* не подудрају се семантички; уп. *кусать* ‘хвата̑ть, ранит̑ь зубами, клювом’ (БАС 1956: 1888) и *куса̑ти* ‘јести добро и са ужива̑њем; јести уопште’ (РСЈ 2007: 619). Дакле, не може се подударати ни семантички садржај њима мотивисаних префиксалних перфектива, нпр. *покусать* ‘кусать некоторое время’ (БАС 1960: 938) и *покуса̑ти* ‘куса̑ју̑ћи по̑јести’ (РСЈ 2007: 963). Формално се подударају и везане основе *=кусить* и *=куси̑ти*; уп. *кусать/=кусить* (*покусать, откусить*) и *куса̑ти/=куси̑ти* (*покуса̑ти, окуси̑ти*). Истовремено се српски префиксални перфективи од творбене основе *-куси̑ти* само делимично семантички преклапају; уп. *окуси̑ти* ‘(обычно с негаци̑јом) мало, сасвим мало по̑јести или попити, узети макар само залога̑ј, кап (од јела или пи̑ћа)’, ‘узети мало (од јела или пи̑ћа) обычно про̑бе ради, да би се осетио, одредио уку̑с’ (РСЈ 2007: 872) и *закуси̑ти* ‘мало по̑јести, заложити’ (РСЈ 2007: 398). Имперфектив *куса̑ти* даје се и у Вук-1 (1966/1818: 356) и Вук-2 (1986/1852: 448).

Речници руског језика не бележе облик **кусить*, док у савременом српском језику глагол *куси̑ти* има значење ‘чинити кусим секу̑ћи длаку, односно вуну са животи̑њског ре̑па или сам ре̑п’ (РСЈ 2007: 619). У вези с глаголом *kusati* ‘punom se lažicom zalagati, i uopće naglo jesti, tako da se kod toga neka buka čuje’ каже се да ако уместо некадаш̑њег *а* стоји *-и-*, реч је прасловенска са значењем ‘gristi’ (уп. стслов. *kašati*, рус. *кусать*; 2. *kus* ‘šta se jednom odgrize; po tome znači i zalogaј’) „*te se u našem jeziku promijenilo značenje; ali može biti da je od korijena od kojega i 1. kusiti*”. Има се у виду основа *kus* која је преузета из немачког језика; индоевропски корен *gus*. Имперфективни глагол *kusiti* забележен је само код писаца XVI и XVII века. Од њега је *kušati*, рус. *кушать* (RJAУ 1898–1903: 822, 826–827, 831). У Фасмер (1967: 431–432) указује се на заједничко порекло *кусать* и *кусати*: од *кус*. Чланак *кусать* садржи и перфектив *укусить*, цслав. *кжсати*, сербохорв. *кусати* ‘жадно е̑сть, зачерпывая полную ложку’. У засебан чланак издваја се основа *-кусить* с глаголом *закусить* и упу̑ћивањем на чланак *кусать*. Иста основа у глаголима *искусить* (несврш. *искушать*) и *покусить* (несврш. *покушаться*), као и именица *вкус* и придев *искусный* не доводе се у везу с *кус* и *кусать*. Тврди се да се не може говорити о исконском словенском пореклу наведених речи.⁴⁰ У Срезневский (1893: 1381) дају се глаголи *квсати* ‘demordere’ (<...> по-

⁴⁰ У вези с етимолошки различитим основама *=кусить*, од којих је једна словенска (повезана с кореном *-кус-*), а друга посуђена из готског (*kausjan* ‘пробовать, испытывать’) и историјски представљена у *искусить* или *вкусить*, В. А. Плунгјан (2015: 210) сматра да је значење ‘пробовать [пищу]’ семантички довољно блиско ‘кусать’ што доприноси контаминацији обеју везаних основа.

191–192). Бележе се староруски облици *гљтати*⁴² ‘глотать, deglutire’, *гљтити* ‘глотать, deglutire’, (од XI века) *погљтити*, *поглотити* ‘проглотить, пожрать’, (од XIII века) *погљчати* ‘проглатывать, поглощать’ (Срезневский 1893: 523, 1014). Судећи по дефиницијама *гљтати* и *гљтити*, у оба случаја реч је о имперфективима. У осталим консултованим изворима који бележе ранија стања руског језика (укључујући и текстове НКРЯ) основа *-глотити* појављује се само с префиксима: *проглотить* (Черных 1999: 191); *Слезы не проглотил* (Даль 1978/1881: 356).

У српском језику нема глагола с основом аналогном руској основи *-глотить*. Имперфектив *џуџаџи* бележи Вук-2 (1986/1852: 171). Поред дефиниције глагола *gutati* ‘devorare, spuštati, slati (hranu a i drugo što) niz grlo, proždirati’, RJAZU (1887–1891: 517) садржи и информацију о његовом прасловенском,⁴³ тј. старословенском пореклу (*gļtati*), као и податак да се у српском језику он појављује од XVIII века, нпр. *On ne žvaće nego guta samo*.

У творбеном гнезду „глотать” (Тихонов I 1990: 223–224) деривати с основом *-глотить* представљени су као резултат суфиксално-префиксалног начина творбе: *глотать* → *по-глот-и-ть*, *глотать* → *про-глот-и-ть*. Глаголи с основом *-глотать* су многобројнији, па наведено гнездо садржи следеће префиксалне (префиксално-постфиксалне) перфективне првостепене деривате: *вы-глотать*, *за-глотать* (‘начать глотать’; ‘заглотнуть’), *на-глотать-ся*, *пере-глотать*, *по-глотать* (‘глотать некоторое время’; ‘глотать в большом количестве’), *с-глотать*. У српском језику постоје само деривати *џро-џуџаџи* и *на-џуџаџи се*.

На основу овде изнесених података не може се тврдити да је основа *=глотить* остатак ранијег перфективног глагола. Глаголи с датом основом пре се могу сматрати дериватима једне од имперфективних варијаната које су постојале у староруском језику; уп. *гљтати* и *гљтити*.

3. Закључак. У односу на почетну поставку анализа је показала да се не могу сви разматрани глаголи с историјског аспекта сматрати симплексима (нпр. *стрелять* / *сѣреџаџи*, *стрелить* / *сѣрелиџи*), али будући да се добрим делом код њих изгубила веза с мотивном речју, данас се на њих може гледати као на немотивисане. За неке од њих не може се тачно рећи да ли су првобитно глаголска или деноминативна образовања, а и у случају да су глаголска, остаје отворено питање смера деривације, као код парова *менять* — *менить* / *меџаџи* — *мениџи*.

Резултати анализе који се односе на утврђивање вида разматраних руских и српских глагола (слободних лексема и везаних основа) могу се овако приказати:

⁴² В. и Фасмер (1986: 414).

⁴³ Основа је иста као код *gut* ‘grlo, gutljaj’ где *-и-* стоји уместо некадашњег *ĭь*; прасл. *gļtъ*, стслов. *gļtъ* (RJAZU 1887–1891: 516–517).

ТАБЕЛА 2.

Руски језик		Српски језик	
СТРЕЛЯТЬ НВ	(=)СТРЕЛИТЬ СВ	СТРЕЉАТИ НВ, НВ/СВ	(=)СТРЕЛИТИ НВ
МЕНЯТЬ НВ	=МЕНИТЬ НВ	МЕЊАТИ НВ, НВ/СВ	(=) МЕНИТИ НВ,НВ/СВ
РОНЯТЬ НВ	(=)РОНИТЬ НВ, НВ/СВ	РОНИТИ НВ	=РАЂАТИ НВ
КУСАТЬ НВ	=КУСИТЬ СВ	КУСАТИ НВ	=КУСИТИ НВ
ГЛОТАТЬ НВ	=ГЛОТИТЬ НВ	ГУТАТИ НВ	Ø

Гледано историјски може се претпоставити да су сви анализирани глаголи били несвршеног вида, те да су неки од њих временом постали двовидски или чак свршеног вида. Могућност перфективне употребе појавила се код српских глагола прве групе *сѣрељайѣи* и *мењайѣи*. Много је нејаснија ситуација с глаголима друге групе који су према почетној претпоставци били перфективни, те се сачували у виду везаних основа. Анализа је потврдила перфективност руског глагола (=)⁴⁴*стрелить* који је као такав забележен у староруском језику. Истовремено је српски глагол (=)*сѣрелиѣи* несвршеног вида. У савременом руском језику сачувала се само везана основа =*менить*, док српски речници и даље бележе глагол (=)*мениѣи*. При томе се перфективна употреба веже само за српски глагол који се у речничким изворима одређује као имперфективан или као двовидски, што значи да је код њега дошло до померања вида. Глагол (=)*ронить*, који се у книжевном руском језику не употребљава, старији је од глагола *ронять* и првобитно је несвршеног вида према подацима из етимолошке литературе (о.-с. *roniti; ст.-сл. и др.-рус. *ронити*). Касније се он одређује и као двовидски, али нема података о његовој апсолутној перфективности. Српски глагол *ронѣи* је имперфективан и код њега није дошло до померања вида. Глагол чија се основа =*кусить* у руском језику сачувала као везана појављује се само у речнику староруског језика (*квсити*). Ретка употреба српског глагола *кусиѣи* забележена је само код писаца XVI и XVII века. Ни у једном случају дати глаголи не одређују се као перфективни. Истовремено су сачувани руски облици попут *куси* перфективни, па се вероватно и овде може говорити о померању вида. Везана основа =*глотить* сачувала се само у руском језику, а у речнику староруског језика забележен је имперфективни глагол *гљѣтити*.

На основу свега наведеног може се закључити да су сви анализирани руски и српски глаголи првобитно имперфективни, а да је код неких глагола дошло до померања вида. Могуће је да су се различити облици

⁴⁴ Ознака за везану основу од глагола који се још увек могу наћи у речницима савременог руског и српског језика, али се данас не употребљавају или су стилски маркирани.

неких глагола појављивали истовремено или да се временом облик исходишног глагола мењао. Тако је у различитим словенским језицима могао превладати један од облика као слободна лексема; уп.: рус. *ронять*, срп. *рони́ти* и пољ. *ronić*. Исто тако су се могла сачувати оба облика од којих је један постао свршеног вида; уп: пољ. *strzelać*, *strzelić* и словач. *strielať*, *strelit'*. У случају превладавања одређених облика они су се почели сматрати књижевним, док су се други сачували као везане основе или постали територијално ограничени. Ширење анализе и на друге словенске језике додатно би расветлило ову језичку појаву.

ЛИТЕРАТУРА

- Апресян Юрий. «Лингвистическая терминология Словаря». *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Под общим руководством акад. Ю. Д. Апресяна. М.: Языки славянской культуры, 2003: XXII–LII.
- БАС: *Словарь современного русского литературного языка*. Т. 3 (1954). Т. 5 (1956). Т. 6 (1957). Т. 12 (1961). Т. 14 (1963). М.–Л.: Издательство Академии Наук СССР.
- Вук-1: Вук Караџић. *Срѣски рјечник (1818)*. Београд: Просвета, 1966 (1818).
- Вук-2: Вук Караџић. *Срѣски рјечник (1852)*. Т. 1. Београд: Просвета, 1986 (1852); *Срѣски рјечник (1852)*. Т. 2. Београд: Просвета, 1987 (1852).
- Грицкат Ирена. „О неким видским особеностима српскохрватског глагола“. *Јужно-словенски филолоџ* XXII/1–4 (1957–1958): 65–128.
- Грицкат Ирена. „Префиксација као средство граматичке (чисте) перфектизације“. *Јужно-словенски филолоџ* XXVII/1–2 (1966–1967): 185–223.
- Даль: Владимир Даль. *Толковый словарь живого великорусского языка*. Т. 1 (1978/1880). Т. 2 (1978/1881). Т. 4 (1980/1882). М.: Русский язык.
- Даничић: Ђуро Даничић. *Рјечник из књижевних сѣшарина срѣских*. Т. 2. Београд: Вук Караџић, 1975 (1863); *Рјечник из књижевних сѣшарина срѣских*. Т. 3. Београд: Вук Караџић, 1975 (1864).
- Драгићевић Рајна. *Лексикологија срѣског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- Земская Елена. *Современный русский язык. Словообразование*. М.: Флинта, Наука, 2006.
- КССЈ: *Корпус савременог срѣског језика* <<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>> 03.03.2019, 20.4.2019.
- МАС: *Словарь русского языка в четырех томах* (ред. Анастасия Евгеньева). Т. 3. М.: Русский язык, 1987.
- Матијашевић Јелка. „О природи префикса код глагола кретања у руском и српском језику“. *Научни састѣнак славистѣа у Вукове дане* 29/1 (2000): 139–146.
- Матијашевић Јелка. „Префиксација и двовидност глагола“. *Јужнословенски филолоџ* LVI/1–2 (2000): 655–663.
- НКРЯ: *Национальный корпус русского языка* <<http://www.ruscorpora.ru>> 03.03.2019, 09.03.2019, 17.03.2019, 13.04.2019, 19.5.2019.
- Ожегов: Сергей Ожегов. *Словарь русского языка*. М.: Русский язык, 1981.
- Пипер Предраг, Клајн Иван. *Нормативна ѓрамаѣика срѣског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.
- Плунгян Владимир. «Двухосновная перфективация в русском языке: морфология и семантика». Мицуси Китадзѣ (ред.). *Аспектуальная семантическая зона: типология систем и сценарии диахронического развития. Сборник статей V Международной конференции Комиссии по аспектологии Международного комитета славистов*. Киото: Университет Киото Сангѣ, 2015: 208–212.
- Плунгян Владимир. «К списку двувидовых глаголов в русском языке: история *пасть*». Rosanna Benacchio, Alessio Muro, Svetlana Slavkova (ed.). *The role of prefixes in the formation of aspectuality. Issues of grammaticalization*. Firenze: Firenze University Press, 2017: 167–182.

- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Т. 1 (1990/1967). Т. 3 (1990/1969). Нови Сад — Загреб: Матица српска, Матица хрватска; *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Т. 6 (1990/1976). Нови Сад: Матица српска.
- РСЈ: *Речник српскога језика* (ред. Мирослав Николић). Нови Сад: Матица српска, 2007.
- РСР: *Руско-српски речник* (ред. Богољуб Станковић). Нови Сад: Матица српска, М.: Русский язык, 1998.
- Спасојевић Марина. *Довидски глаголи у савременом српском језику*. Необјављена докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет, 2015.
- Срезневский: Измаил Срезневский. *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*. Т. 1 (1893). Т. 2 (1902). Т. 3 (1912). СПб.: Типография Императорской академии наук.
- СРЯ-18: *Словарь русского языка XVIII века*. Т. 12. СПб: Наука, 2001.
- Ссл: *Старославянский словарь (по рукописям X–XI века)* (ред. Р. Цейтлин, Р. Вечерка, Э. Благова). М.: Русский язык, 1994.
- Татищев: Василий Татищев. *История Российской*. < <https://fanread.net/book/1223006/>>
- Тихонов: Александр Тихонов. *Словообразовательный словарь русского языка*. Т. 1–2. М.: Русский язык, 1990.
- ТСРЯ: *Толковый словарь русского языка* (ред. Дмитрий Ушаков). М.: Государственный институт «Советская энциклопедия», ОГИЗ, Государственное издательство иностранных и национальных словарей: 1935–1940. <<http://www.nc.biblioclub.ru/Encyclopedia/117>> 28.03.2019.
- Фасмер: Макс Фасмер. *Этимологический словарь русского языка*. Т. 1 (1986). Т. 2 (1967). Т. 3 (1987). М.: Прогресс.
- Черепнин: Лев Черепнин. *Образование Русского централизованного государства в XIV–XV вв. Очерки социально-экономической и политической истории Руси*. <https://www.e-reading.club/chapter.php/1022820/110/Cherepnin_XIV-XV_vv_Obrazovanie_Russkogo_centralizovannogo_gosudarstva_v_XIV-XV_vv.html>
- Черных: Павел Черных. *Историко-этимологический словарь современного русского языка*. Т. 1–2. М.: Русский язык, 1999.
- RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Т. 3 (1887–1891). Т. 5 (1898–1903). Т. 6 (1904–1910). Т. 14 (1955). Т. 16 (1956–1958). Zagreb: JAZU.
- RHJ: Franjo Iveković, Ivan Broz. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Т. 1–2. Zagreb: Štamparija Karla Albrechta, 1901.

LITERATURE

- Apresian Iuri. “Lingvističeskaia terminologija Slovaria”. *Novyi ob’iasnitel’nyi slovar’ sinonimov russkogo iazyka*. Pod obščim rukovodstvom akademika Iu. D. Apresiana. М.: “Iazyki slavianskoi kul’tury”, 2003: XXII–LII.
- BAS: *Slovar’ sovremennogo russkogo literaturnogo iazyka*. Т. 3 (1954). Т. 5 (1956). Т. 6 (1957). Т. 12 (1961). Т. 14 (1963). М.–Л.: Izdatel’stvo Akademii Nauk SSSR.
- Cherepnin: Lev Cherepnin. *Obrazovanie Russkogo tsentralizovannogo gosudarstva XIV–XV vv. Očerki social’no-ekonomičeskoj i političeskoj istorii Rusi*. <https://www.e-reading.club/chapter.php/1022820/110/Cherepnin_XIV-XV_vv_Obrazovanie_Russkogo_centralizovannogo_gosudarstva_v_XIV-XV_vv.html>
- Chernykh: Pavel Chernykh. *Istoriko-etimologičeskii slovar’ sovremennogo russkogo iazyka*. Т. 1–2. М.: Russkii iazyk, 1999.
- Dal’: Vladimir Dal’. *Tolkovyj slovar’ živogo velikorusskogo iazyka*. Т. 1 (1978/1880). Т. 2 (1978/1881). Т. 4 (1980/1882). М.: Russkii iazyk.
- Daničić: Đuro Daničić. *Rječnik iz književnih starina srpskih*. Т. 2. Beograd: Vuk Karadžić, 1975 (1863); *Rječnik iz književnih starina srpskih*. Т. 3. Beograd: Vuk Karadžić, 1975 (1864).
- Dragičević Rajna. *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2007.

- Fasmer: Maks Fasmer. *Etimologičeskii slovar' russkogo iazyka*. T. 1 (1986). T. 2 (1967). T. 3 (1987). M.: Progress.
- Grickat Irena. „O nekim vidskim osobenostima srpskohrvatskog glagola“. *Južnoslovenski filolog* XXII/1–4 (1957–1958): 65–128.
- Grickat Irena. „Prefiksacija kao sredstvo gramatičke (čiste) perfektizacije“. *Južnoslovenski filolog* XXVII/1–2 (1966–1967): 185–223.
- KSSJ: *Korpus savremenog srpskog jezika*. <<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>> 03.03.2019, 20.4.2019.
- MAS: *Slovar' russkogo iazyka* (red. Anastasiia Evgen'eva). T. 3. M.: Russkii iazyk, 1987.
- Matijašević Jelka. „O prirodi prefiksa kod glagola kretanja u ruskom i srpskom jeziku“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 29/1 (2000): 139–146.
- Matijašević Jelka. „Prefiksacija i dvovidnost glagola“. *Južnoslovenski filolog* LVI/1–2 (2000): 655–663.
- NKR1a: *Nacional'nyi korpus russkogo iazyka* <, 09.03.2019, 17.03.2019, 13.04.2019.
- Ozhegov: Sergei Ozhegov. *Slovar' russkogo iazyka*. M.: Russkii iazyk, 1981.
- Piper Predrag, Klajn Ivan. *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska, 2013.
- Plungian Vladimir. „Dvuhosnovnaia perfektivaciia v russkom iazyke: morfologii i semantika“. Mitsusi Kitadzio (red.). *Aspektual'naia semanticheskaia zona: tipologii sistem i scenarii diahronicheskogo razvitiia*. *Sbornik statei V Mezhdunarodnoi konferencii Komissii po aspektologii Mezhdunarodnogo komiteta slavistov*. Kioto: Universitet Kioto Sangio, 2015: 208–212.
- Plungian Vladimir. „K spisku dvuvidovnykh glagolov v russkom iazyke: istoriia past“. Rosanna Benacchio, Alessio Muro, Svetlana Slavkova (ed.). *The role of prefixes in the formation of aspectuality. Issues of grammaticalization*. Firenze: Firenze University Press, 2017: 167–182.
- RHJ: Franjo Iveković. Ivan Broz. *Rječnik hrvatskoga jezika*. T. 1–2. Zagreb: Štamparija Karla Albrechta, 1901.
- RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. T. 3 (1887–1891). T. 5 (1898–1903). T. 6 (1904–1910). T. 14 (1955). T. 16 (1956–1958). Zagreb: JAZU.
- RMS: *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*. T. 1 (1990/1967). T. 3 (1990/1969). Novi Sad — Zagreb: Matica srpska, Matica hrvatska; *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*. T. 6 (1990/1976). Novi Sad: Matica srpska.
- RSJ: *Rečnik srpskoga jezika* (red. Miroslav Nikolić). Novi Sad: Matica srpska, 2007.
- RSR: *Rusko-srpski rečnik* (red. Bogoljub Stanković). Novi Sad: Matica srpska; Moskva: Russkii iazyk, 1998.
- Spasojević Marina. *Dvovidski glagoli u savremenom srpskom jeziku*. Neobjavljena doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet, 2015.
- Sreznevskii: Izmail Sreznevskii. *Materialy dlia slovaria drevnerusskogo iazyka po pis'mennym pamiatnikam*. T. 1 (1893). T. 2 (1902). T. 3 (1912). SPb.: Tipografiia Imperatorskoi akademii nauk, 1912.
- SR1a-18: *Slovar' russkogo iazyka XVIII veka*. T. 12. SPb.: Nauka, 2001.
- Ssl: *Staroslavianskii slovar' (po rukopisiam X–XI veka)* (red. R. Tseitlin, R. Večerka, E. Blagova). Moskva: Russkii iazyk, 1994.
- Tatishchev: Vasilii Tatishchev. *Istoriia Rossiiskaia*. <<https://fanread.net/book/1223006/>>
- Tihonov: Aleksei Tihonov. *Slovoobrazovatel'nyi slovar' russkogo iazyka*. T. 1–2. M.: Russkii iazyk, 1990.
- TSR1a: *Tolkovyii slovar' russkogo iazyka* (red. Dmitrii Ushakov). Moskva: Gosudarstvennyi institut „Sovetskaia enciklopediia“, OGIZ, Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannykh i nacional'nykh slovarei: 1935–1940. <<http://www.nc.biblioclub.ru/Encyclopedia/117>> 28.03.2019.
- Vuk-1: Vuk Karadžić. *Srpski rječnik (1818)*. Beograd: Prosveta, 1966 (1818).
- Vuk-2: Vuk Karadžić. *Srpski rječnik (1852)*. T. 1. Beograd: Prosveta, 1986 (1852); *Srpski rječnik (1852)*. T. 2. Beograd: Prosveta, 1987 (1852).
- Zemskaja Elena. *Sovremennyi russkii iazyk. Slovoobrazovanie*. M.: „Flinta“, „Nauka“, 2006.

Драгана Попович

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРИСТАВОЧНОЙ ПЕРФЕКТИВАЦИИ В РУССКОМ И СЕРБСКОМ ЯЗЫКАХ

Резюме

В статье проводится анализ русских и сербских глаголов с перфективными коррелятами, образованными от разных основ, таких как русск. *стрелять* (ср. *рас-стрелять* и *за-стрелить*), *менять* (ср. *про-менять* и *за-менить*), *кусать* (ср. *по-кусать* и *от-кусить*), *ронять* (ср. *раз-ронять* и *вы-ронить*), *глотать* (ср. *с-глотать* и *про-глотить*) и сербск. *сїрељайи* (ср. *їо-сїрељайи* и *їро-сїрељийи*), *мењайи* (ср. *из-мењайи* и *їро-мениїи*), *кусайи* (ср. *їо-кусайи* и *о-кусийи*), *ронийи* (ср. *из-ронийи* и *из-рањайи*). В этих глаголах нарушается условие приставочной перфективации, согласно которой перфективный коррелят образуется от основы симплекса и, тем самым, приставочный и бесприставочный члены словообразовательной пары имеют одну и ту же основу. Данная проблематика рассматривается в синхронном и диахроническом аспектах. Исходная гипотеза состояла в предположении, что в перфективных глаголах типа русск. *выстрелить* и сербск. *їросїрељийи* содержатся основы бесприставочных перфективных симплексов, вытесненных из языка одним из своих приставочных коррелятов, также совершенного вида. Между тем, на основании результатов анализа можно предположить, что здесь речь идет о изначально имперфективных глаголах, которые в ходе исторического развития русского и сербского языков могли стать двувидовыми или даже перфективными.

Ключевые слова: русский язык, сербский язык, вид глагола, префиксация, перфективация.